

Úloha výskumu v procese uchovania a vedeckého zhodnocovania kultúrneho dedičstva v múzeu

Zdena Krišková

PhDr. Zdena Krišková, PhD.
Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií FF UMB
Cesta na amfiteáter 1
974 01 Banská Bystrica
e-mail: zdena.kriskova@umb.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2014, 2:1:29-39

We examine the role and importance of scientific research in the process of obtaining and scientifically assessing cultural heritage in a museum as a memory institution. This research is a part of a complex approach to the phenomenon of documenting a society's development and as such, it must give equal attention to tangible and intangible cultural heritage which is often difficult to do in practice. In this context, we focus our attention on ecomuseums which aside from preserving and presenting also aim to at least partially revitalize cultural heritage in its natural environment.

Key words

cultural heritage, research, abstract evidence, ecomuseum

Predkladaný príspevok je orientovaný na oblasť kultúrneho dedičstva vo väzbách na pamäťovú inštitúciu múzea. Zameriavame sa v ňom na úvahy smerujúce k úlohe a významu vedeckého výskumu vo väzbe na získavanie, uchovanie a vedecké zhodnocovanie kultúrneho dedičstva.

Prvá časť príspevku je venovaná problematike identifikácie pojmov kultúrne dedičstvo, múzeum a špecifikovanie niektorých problémových oblastí v ich vzájomných väzbách. Jednou z týchto oblastí je samotná dokumentácia súčasnosti, ale aj problematika vedeckého zhodnocovania či uchovávaní dokladov vývoja spoločnosti všeobecne. A práve v týchto súvislostiach je nevyhnutné obrátiť pozornosť na oblasť výskumu, jeho miesto a využitie v pamäťových inštitúciách múzeí. Vedecký výskum bezprostredne súvisí s komplexným prístupom k javom a procesom dokumentujúcim vývoj spoločnosti, ktoré sú v múzeách uchovávané, zhodnocované a ďalej sprostredkované verejnosti prostredníctvom zbierkových fondov. Komplexnosť a objektivita je tu podmienená záujmom o hmotné aj nehmotné prvky v uchovávaní kultúrneho dedičstva. Vzhľadom na charakter múzeí býva práve tento rovnovážny prístup v praxi nezriedka narúšaný v prospech hmotných prvkov. Naším cieľom je upriamiť pozornosť rovnako na nehmotnú časť kultúrneho dedičstva, ktorá nie je vždy dokladovateľná materiálnymi artefaktmi, je však rovnocenným prameňom celkového obrazu vývoja spoločnosti a kultúry. Napomáha objasňovaniu súvislostí, väzieb a vzťahov tohto vývojového procesu.

Naše záverečné sumarizovanie vedie k úvahám o možných alternatívach širšej orientácie v sprostredkovaní vývoja a ich uplatnení v súčasnej múzejnej a muzeologickej praxi, pričom obraciame pozornosť na ekomúzeá.

Kultúrne dedičstvo a múzeum

K základným identifikačným prvkom jednotlivých etníc patrí ich spôsob života, determinovaný hospodársko-ekonomickou kategóriou získavania obživy a v nadväznosti naň odievaním, stavitel'stvom, stravovaním, ako aj spoločenským a rodinným životom a súvisiacimi duchovnými prejavmi – teda jeho kultúra. Na identifikáciu samotnej kultúry existuje množstvo definícií, či už ide o kultúrne prejavy vo väzbe na konkrétnu špecifickú oblasť života (kultúra správania, sociálna kultúra, kultúra odievania, stolovania...), alebo o zovšeobecňujúcu charakteristiku. V každej z nich však dominuje sociálna väzba. Tú zdôrazňuje vo svojej definícii už E. B. Tylor (1832 – 1917) v diele *Primitive Culture* (1871). Charakterizuje v nej kultúru ako komplexný celok, ktorý zahŕňa poznanie, vieru, umenie, právo, morálku, zvyky a všetky ostatné schopnosti a obyčaje, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti.¹ Podobne V. Soukup zdôrazňuje sociálne súvislosti kultúry: „...kultúra je produktom človeka ako člena určitého spoločenstva, nie ako jednotlivca.“²

Ešte dôraznejšie sa prejavuje priorita sociálneho aspektu v prípade špecifikovania kategórie kultúrneho dedičstva. Pre vymedzenie kultúrneho dedičstva je limitujúcim prvkom čas, ktorý dáva nasledujúcim generáciám možnosť prevzatia a uchovania, a tým aj prijatia, či naopak zániku jednotlivých prvkov kultúry spoločenstva. Kultúrne dedičstvo je systém hodnôt, konfigurácia kultúrnych prvkov, noriem, vzorcov a ideí, ktoré sú ako trvalé kolektívne vlastníctvo a všeobecne prijímaný výsledok materiálnej a duchovnej činnosti členov určitej kultúry odovzdávané nasledujúcim pokoleniam ako špecifický typ dedičstva.³ K rozhodujúcim aspektom vo formovaní a špecifikovaní charakteristických identifikačných prvkov kultúry patrí nevyhnutne proces selekcie. V tomto prípade teda zohráva významnú úlohu samotná generačná transmisia.

S podobným prístupom ku kultúrnemu dedičstvu sa stretávame v definícii v Encyklopédii ľudovej kultúry na Slovensku, kde je charakterizované ako „súbor materiálnych, sociálnych a duchovných výsledkov tvorivej práce predchádzajúcich generácií, ktoré tvoria historické kontinuum a súčasť dnešnej kultúry“.⁴

Kategóriu kultúrneho dedičstva vytvárajú hmotné aj nehmotné hodnoty našej spoločnosti, ku ktorým radí v našej krajine Deklarácia o ochrane kultúrneho dedičstva č. 91/2001 Z. z. aj „zberky múzeí a galérií“ či „pamiatky výroby, vedy a techniky“. Povinnosť zachovávať kultúrne dedičstvo múzeami je teda aj legislatívne zakotvená a je základnou prioritou ich poslania.⁵

¹ DARULOVÁ, Jolana - KOŠTIALOVÁ, Katarína. *Multikultúrnosť a multietnicita*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu. 2010, s. 17.

² SOUKUP, Václav. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Slon, 2000, s. 23.

³ Tamže, s. 55.

⁴ SLAVKOVSKÝ, Peter. Kultúrne dedičstvo. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I*. Bratislava: Veda, 1995, s. 290.

⁵ DARULOVÁ, Jolana. Kultúrny turizmus – nedosiahnuteľný cieľ alebo „neobjavené“ hodnoty kultúrneho dedičstva. In: *Etnologické rozpravy*, 12, 2005, č. 2, s. 42.

Múzeá ako pamäťové inštitúcie majú v procese uchovania a ochrany kultúrneho dedičstva nesporne jedno z najvýznamnejších poslání. Ako forma inštitúcie sa múzeum presadilo v 18. storočí a po Veľkej francúzskej revolúcii začali vznikať aj prvé verejné múzeá.⁶ V priebehu vývoja sa ich charakteristika a poslanie kryštalizovalo v množstve definícií. Z hľadiska základných funkcií definuje múzeum Medzinárodná rada múzeí ICOM v roku 2001 ako „stálu inštitúciu v službe spoločnosti a jej rozvoja, prístupnú verejnosti, ktorá získava, reštauruje, komunikuje a vystavuje za účelom vzdelávania a pôžitku hmotné a duchovné doklady o ľuďoch a ich životnom prostredí“.⁷ Waidacherova zjednodušená definícia zasa špecifikuje múzeum ako „inštitucionalizovanú objektívnu formu, v ktorej sa vytvára muzeálny fenomén“.⁸ V tejto definícii je zdôraznená priorita vzájomných väzieb a súvislostí hmotných dokladov aj s pojatím duchovnej kultúry vo všetkých sociokultúrnych kontextoch.

Ak teda vychádzame zo starších definícií múzea, zahŕňali v sebe prevažne väzbu na hmotné, niektoré dokonca zdôrazňovali trojrozmerné doklady. Našťastie, vývoj a samotné vedecké zhodnocovanie prinieslo so sebou posun aj v tejto oblasti a predmetom záujmu múzeí sa stali doklady vývoja spoločnosti v širších súvislostiach.

V súčasnom ponímaní múzejného poslania nastali viaceré pozitívne posuny. Ide najmä o posun orientácie z úzko ponímaného samostatného predmetu na celé spoločenstvo, o rozšírenie samotného pojmu múzejný predmet na nehmotné prvky kultúry či na zásadnú zmenu, ktorá smeruje k uchovaniu dokladov in situ, na rozdiel od doterajšej priority kamenných múzeí, založených na uchovávaní in fondo.⁹ Do centra pozornosti múzeí sa tak dostáva nielen hmotný doklad ako vecná podstata (vyňatý z autentického prostredia proti prirodzenosti zániku), ale samotné vedomie a myslenie človeka v meniacich sa historicko-politických, hospodársko-ekonomických, geograficko-klimatických, ale najmä sociálno-kultúrnych podmienkach súčasnej spoločnosti. V týchto intenciách je problematika získavania dokladov vývoja spoločnosti nesmierne náročná a nevyhnutne viazaná na dôsledný vedecký výskum.

Výskum

Z metodického hľadiska je jedným z predpokladov objektívneho získavania a vedeckého zhodnocovania kvalitatívny výskum, ktorého podmieňujúcim determinantom je interdisciplinárny prístup.¹⁰ V procese dokumentovania vývoja spoločnosti prostredníctvom uchovaných dokladov sa činnosť múzeí sústreďuje z hľadiska teoretickej muzeológie na rovinu selekcie, tezaurácie a komunikácie. V muzeografickom kontexte je v každom prípade základným predpokladom dôsledný vedecký

⁶ LALKOVIČ, Marcel. Múzeum, dynamický prvok spoločnosti. In: *Múzeum a muzeológia, ich determinanty a perspektívy v kontexte súčasného sveta*. Banská Bystrica : FPV UMB, 2008, s. 20.

⁷ ICOM. *Etický kódex múzeí*. Barcelona : Medzinárodná rada múzeí ICOM, 6. 7. 2001.

⁸ Waidacher, Friedrich. *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum, 1999, s. 415.

⁹ MENSCH, Peter van. Museology and museums. In: *ICOM News*, 41, 1988, s. 5-10.

¹⁰ HENDL, Jan. *Kvalitatívny výskum : základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005.

výskum, a to vo väzbe na získavanie dokladov a ich selekciu, ako aj vo väzbe na následné vedecké zhodnocovanie pre objektívnu odbornú evidenciu. Len na základe vedeckého výskumu, rovnako v príslušnom vednom odbore, ako aj v muzeológii sa muzeálie môžu stať objektívnym komunikačným prostriedkom v následnej muzeografickej oblasti činnosti múzea – v sprostredkovaní skutočnosti verejnosti. Výskum je však v činnosti múzeí dodnes jedným z najcitlivejších miest.

Rozvoj múzeí v podmienkach našej spoločnosti nastal najmä v druhej polovici 20. storočia. Pre toto obdobie je charakteristický jednak nárast počtu inštitúcií, ale aj ich postupné profesionálne vybavenie kvalifikovanými odborníkmi. Výrazne narastal aj počet zbierok, často však v kvantitatívnom nad kvalitatívnym významom. Nedostatkom na úseku akvizičnej činnosti tak bolo náhodné dokumentovanie jednotlivých oblastí života spoločnosti, z čoho vyplýva i náhodné vytváranie zbierkových fondov.¹¹ Príčinu absencie cieľavedomej akvizície možno hľadať práve v nedostatočnom priestore pre dôsledný vedecký výskum, pre komplexné tematické ponímanie kultúrnych celkov pri získavaní dokladov vývoja spoločnosti. Múzeá ako pamäťové inštitúcie prevažne dokumentujú vývoj v komplexnom ponímaní, zastúpením viacerých vedných odborov, pokiaľ nejde o úzko špecializované múzeum. Z metodologického hľadiska tak zaznamenávame špecifické metódy vo vzťahu k jednotlivým vedným disciplínam. Exaktne zamerané prírodné vedy využívajú odlišné metódy ako historické a sociálne vedy pri sledovaní javov a ich súvislostí v procese vývoja.

Základným kritériom kvalitatívneho výskumu v etnológii je zber dát v teréne, viazaný na priame, či nepriame pozorovanie, prípadne interview v kontakte s respondentmi. Analytické spracovanie s využitím komparácie a verifikácie údajov prostredníctvom viacerých druhov zdrojov je nevyhnutným predpokladom objektívneho prístupu pri objasňovaní muzeality predmetu. V samotnom vedeckom zhodnocovaní zbierok sa prejavuje nedostatočný priestor výskumnej činnosti po druhýkrát, čo sa následne môže negatívne prejaviť na kvalite a dostatočnosti odborných komunikačných výstupov (výstava, expozícia). Tento nedostatok, žiaľ, pretrval v mnohých prípadoch až do konca 20. storočia, nezriedka aj do súčasnosti. Treba však povedať, že pomaly sa nám darí vyrovnávať s jeho dôsledkami a posúvať sa do kvalitatívne vyššej roviny.

V súvislosti so základným komunikačným výstupom múzeí – výstavou (expozíciou) je nesporné základným vyjadrovacím prostriedkom múzea zbierkový predmet, muzeálie. Je zároveň primárnym historickým prameňom ako nositeľ muzeality. Múzejná terminológia hovorí aj o využití doplnkových výrazových prostriedkov na vyjadrenie väzieb, súvislostí a vzťahov medzi muzeáliami. K nim radí sprievodné texty, fotodokumentáciu, grafy, doplnkové mapy a pod. Pre zmysluplné obsahové naplnenie doplnkových výrazových prostriedkov je však nevyhnutný práve vedecký výskum, ktorého výsledkom má byť objasnenie výpovede hmotných dokladov vo všetkých historicko-ekonomických a sociokultúrnych koreláciách.

¹¹ GAŽO, Jozef. Súčasný stav múzeí na Slovensku. In: *Múzeum*, 24, 1979, č. 3-4, s. 92-95.

Výskum v kontexte „hmotného“ a „nehmotného“ v kultúrnom dedičstve

V tejto súvislosti prichádzame k ďalšej z ťažiskových oblastí záujmu, k problematike „hmotného“ a „nehmotného“ v múzeách. Tu sa možno najvýraznejšie prejavuje v niektorých prípadoch nedostatočný priestor pre komplexné vedecké bádanie v oblasti vybranej problematiky.

V starších definíciách múzea ako inštitúcie je zakotvená orientácia na uchovávanie hmotných, trojrozmerných dokladov vývoja. Ako už bolo spomenuté, v tejto oblasti, našťastie, nastal výrazný posun, často však len v teoretickej forme. Ak v orientácii múzeí bude pretrvávať výlučne hmotný predmet, pri náhodnom získavaní zbierok a nedostatočnosti výskumu bude dôsledkom permanentná absencia komplexnosti, súvislostí a väzieb jednotlivých vývojových javov. V hraničných prípadoch tak môže dôjsť k ohrozeniu objektivity v procese ponímania, uchovania a sprostredkovania skutočnosti. Aj v tejto oblasti treba mať na zreteli nielen nesmiernu moc, ale aj nesmiernu zodpovednosť múzea ako pamäťovej a zároveň mienkotvornej inštitúcie v službách štátu, nech to znie akokoľvek pateticky. V týchto súvislostiach nadobúdajú konkrétny význam mnohé etické kódexy múzeí, ktorých vytváranie a etablovanie v múzeách v rôznych formách sledujeme už od začiatku 20. storočia v celosvetovom meradle.

V načrtnutých väzbách možno hmotné prvky kultúry a kultúrneho dedičstva ešte špecifikovať na nehnuteľné a hnutel'né, pričom k nehnuteľným patria prevažne architektonické či technické pamiatky uchovávané „in situ“, a k hnutel'ným spravidla trojrozmerné materiálne doklady získavané a uchovávané v depozitároch a expozíciách múzeí „in fondo“ ako zbierkové predmety, muzeálie. Ich vedecké zhodnocovanie, ktoré patrí k prioritným činnostiam múzeí, možno začleniť do dvoch častí:

V jednej ide o špecifikovanie „merateľných“ údajov – teda identifikovanie výrobných a výzdobných materiálov a techník, lokalizovanie, signovanie autora či datovanie. Táto etapa výskumnej práce je zdĺhavá a náročná a v mnohých prípadoch aj viazaná na nevyhnutnosť realizácie chemických, fyzikálnych či iných analýz.

Zložitosť problematiky dokladajú napríklad archeologické nálezy a ich objektívne datovanie. Príkladom môže byť i významné nálezisko pozostatkov človeka neandertálskeho typu v Gánovciach, dokladajúce osídlenie človekom v tejto oblasti Spiša. V priebehu intenzívnych archeologických výskumov počas viacerých desaťročí sa názory renomovaných vedcov v datovaní počiatkov tohto osídlenia líšili, nevyhnutné pre definitívne výsledky boli viacnásobné špeciálne vedecké analýzy.

Ďalšiu časť vedeckého zhodnocovania tvorí výskum okolností vzniku, väzieb na prostredie či nositeľa, teda odhaľovanie všetkých súvislostí a vzťahov, ktoré si vyžaduje rovnako značnú erudovanosť odborných pracovníkov, výrazný interdisciplinárny prístup, využitie viacerých prameňov a v neposlednom rade nevyhnutnosť verifikácie údajov. Práve táto časť výskumu nás orientuje k oblasti duchovnej kultúry, teda nehmotných prejavov, ktoré tvoria rovnocennú rovinu pri odhaľovaní

kultúrnych a sociálnych procesov.

Ako príklad môžeme uviesť zbierkový predmet múzea, v etnografickom fonde evidovaný ako „Nádoba na zachytávanie odkvapovej vody“. Táto funkcia, pod ktorej názvom bol navyše predmet evidovaný, je však zjavne sekundárnou. Malá keramická zásuvka totiž pôvodne tvorila súčasť odkladacieho mobiliáru, navyše primárne prostredie sa nemohlo zhodovať s miestom uvádzaným ako miesto pôvodu. Len odborným terénnym výskumom bolo možné následne objasniť objektívne dáta sledovaním všetkých súvislostí a väzieb.

V tomto smere možno konštatovať, že situácia je prehľadnejšia a jasnejšia v oblasti exaktných, prírodných vied. Oblasť kultúry človeka v sociálnych väzbách vo vzťahu k vedným odborom zastúpeným v múzeách sú viazané predovšetkým na antropológický, etnologický a historický výskum.

Ako etnologička som sa venovala napríklad problematike remeselnej výroby, konkrétne modrotlaču so zameraním na konkrétnu lokalitu, tradíciu vybudovanú konkrétnou remeselníckou rodinou a so zreteľom na konkrétneho remeselníckeho majstra. Modrotlačiarstva výroba ako jednoznačne materiálna produkcia, sústredená v lokalite v priebehu temer dvoch storočí, významne ovplyvnila, až determinovala nielen hospodársko-ekonomický vývoj, ale celkový charakter kultúry a stala sa jedným z kultúrno-identifikačných prvkov lokálneho spoločenstva, čo zahŕňa nesporne aj duchovnú oblasť. Ak k tejto problematike pristupujeme z pohľadu múzejného, jednoduchšie je napríklad uchovanie dokladov výrobnotechnologickej stránky remeselnej výroby prostredníctvom hmotných artefaktov – nástrojov, náradia, prípadne uchovaných ingrediencií či výsledných produktov využitia. Stopy nachádzame aj v špecifických prvkoch staviteľstva jednotlivých objektov či celkovom architektonickom riešení usadlosti. Zložitejšie je to už pri dokladovaní nevyhnutných súvislostí problematiky v komplexnom ponímaní kontextu, ktorý zahŕňa spoločenský status remeselníka či jeho rodiny, alebo status samotnej lokality v hospodársko-kultúrnych väzbách v širšom regionálnom ponímaní. Samostatným celkom sú síce konkrétne, ale nemateriálne súvisiace prejavy kultúry ako remeselnícke zvyky a obrady, prípadne prejavy ústnej slovesnosti. Nemožno v týchto súvislostiach opomenúť význam rovnako emickej (vo vzťahu k vlastnému spoločenstvu), ako aj etickej (vo vzťahu iných spoločenstiev k societe) roviny bádania.

Je to len jeden z príkladov, ktoré poukazujú v záujme komplexného obrazu vývoja na nevyhnutnosť venovať sa v procese výskumu okrem materiálnych dokladov kultúry a jej vývoja rovnako duchovným, nehmotným prejavom. V súčasnosti je potrebné objektívne konštatovať, že nastal mierny posun v záujme múzeí o získavanie a uchovanie niektorých nehmotných prvkov kultúrneho dedičstva prostredníctvom alternatívnych nosičov, či už v auditívnej, alebo vizuálnej forme, vďaka výrazným technickým možnostiam najmä posledných desaťročí.

V tejto súvislosti však zaznamenávame nemálo úskalí v možnostiach evidencie a odborného spracovania týchto nosičov ako prostriedkov uchovania dokladov vývoja, čo je už ďalšia samostatná problematika súvisiaca s legislatívnou oblasťou.

Dokumentácia súčasnosti

Na margo získavania a uchovania kultúrneho dedičstva v múzeách aj vo vzťahu k výskumu považujeme za potrebné obrátiť aspoň okrajovo pozornosť aj na problematiku dokumentácie súčasnosti a najmä zložitú jej časového vymedzenia. Táto problematika rezonuje v akvizičnej činnosti múzeí aj na medzinárodnej úrovni dlhodobo. Už v 70. rokoch 20. storočia sa stala predmetom hnutia SAMDOK v severských krajinách Európy, viackrát bola pertraktovaná na zasadnutiach komisií Medzinárodnej rady múzeí ICOM. V našich podmienkach sa najvýraznejšie prejavila naliehavosť dokumentácie súčasnosti v dvoch vlnách. Prvá nastala v druhej polovici 20. storočia v období normalizácie spoločnosti, kedy sa stupňoval ideologický tlak aj na múzeá. Temer nevyhnutnou expozičnou súčasťou múzeí (najmä na úrovni regionálnych a mestských) sa v celom bývalom Československu stali expozície budovania socializmu prezentujúce pozitívne výsledky socialistického hospodárstva po roku 1948.

Druhá vlna nastala po roku 1989 po zmene politicko-hospodárskeho systému vo viacerých postkomunistických krajinách. Aj naša krajina zaznamenala po transformácii hospodárstva nebývalý nárast podnikov a súkromných spoločností, z ktorých každá si budovala svoje miesto v spoločnosti aj prostredníctvom prezentačných hmotných produktov. Múzeá, ktoré sa ocitli rovnako ako celá spoločnosť na rozhraní dvoch svetov, sa s touto situáciou vyrovnávali rôzne. V mnohých z nich začali pribúdať dokumentačné a propagačné predmety novovznikajúcich firiem (perá s logom, igelitové tašky, kalendáre...). Predmety sa kopili a kým sa dostali na spracovanie, firmy postupne zanikli. Múzeá stáli pred dilemou priorit v dokumentovaní súčasnosti a budovaní zbierkových fondov, a to rovnako z odborného hľadiska, ako aj praktického nedostatku priestorov na ochranu a uchovanie. Faktom je, že v tomto neprehľadnom prechodnom období bojovali múzeá s viacerými dilemami a stáli na rázcestí vo viacerých zásadných otázkach.

Práve takéto vývojové križovatky nás však v teoretickom ponímaní vracajú k samotnej podstate kultúrneho dedičstva etnických spoločenstiev, ktoré je charakterizované limitujúcim aspektom – generačnou transmisíou ako nevyhnutnou selekčnou podmienkou zániku či prijatia konkrétneho prvku spoločenstvom a jeho následnej transformácie v ňom. Len prvky overené generáciami možno považovať za kultúrotvorné vo vzťahu k identite. V tejto charakteristike je transparentne určený predmet štúdia pamäťových inštitúcií, ku ktorým patria aj múzeá.

Vzťahy – väzby – súvislosti v sprostredkovaní kultúrneho dedičstva

Jedným z poslání múzea je prezentácia, sprostredkovanie sociokultúrnych vývojových procesov verejnosti. V tejto úlohe zostáva základným a najadekvátnejším komunikačným prostriedkom výstava či expozícia realizovaná prostredníctvom dokladov vývoja ako prvkov kultúrneho dedičstva. S prenikaním a presadzovaním nových trendov múzejnej práce však súvisí aj hľadanie nových spôsobov výpovede. Je nevyhnutné vychádzať z premisy, na základe ktorej špecifickým vyjadrovacím

prostriedkom múzea zostáva muzeália, zbierkový predmet ako originálny hmotný doklad, nositeľ objektívnej informácie o skutočnosti. Zmeny je však nevyhnutné orientovať na spôsoby jeho sprostredkovania.

Spôsobov uspokojovania potreby muzealizovať skutočnosť môže byť viacero. Klasické múzeum je len jedným z mnohých možných, ktoré nemusia na konci 21. storočia dominovať.

Neadekvátne sústredenie výlučne na vedeckú hodnotu zbierkového predmetu nesie so sebou riziko zotrvania v zajatí tradičného múzejníctva, kde sa múzeá orientovali prevažne na získavanie, konzervovanie a vedecké zhodnocovanie hmotných predmetov. Takáto orientácia môže viesť k tomu, že sa múzejníctvo samo bude muzealizovať a postupne sa stane „exponátom, dokladajúcim život spoločnosti v 19. a 20. storočí“. Len ak hmotné doklady vývoja ako základných sprostredkovateľov informácie naučíme cieľavedome stavať mosty medzi minulosťou a prítomnosťou prostredníctvom objasňovania vzájomných vzťahov, prispievať k tomu, aby sa súčasné a budúce generácie na základe poznania histórie lepšie orientovali vo svete, ak ich naučíme rozprávať, len tak sa nám podarí dosiahnuť v komunikácii s verejnosťou želaný výsledok.¹²

Dnes je už prirodzenou súčasťou múzeí realizácia rôznych doplnkových, sprievodných animačných programov. Existuje široké spektrum podujatí, ktoré siahajú od tesnej spojitosti so zbierkami múzea až k úplnej nezávislosti na nich, od okrajových až k rozhodujúcim, od častých až po jednorazové aktivity.¹³ Dôležité je však zdôrazniť prioritu základného poslania týchto aktivít, ktorým je práve vyjadrenie väzieb a vzťahov jednotlivých javov, prípadne doplnenie o demonštráciu duchovných spoločensko-kultúrnych prejavov prezentovanej problematiky. Rovnako ako obsahové riešenie výstav, aj obsah doplnkových programov by mal byť prirodzeným výústením výsledkov výskumnej činnosti.

Múzeá v prírode

Jedným z pozitívnych posunov v zameraní a činnosti múzeí je už spomínaná orientácia od uchovávania in fondo k uchovávaní kultúrneho dedičstva in situ. Oproti tzv. „kamennému múzeu“, ktoré je charakterizované svojím statickým prezentačným prejavom vo vitrínach, za účinnejšiu formu prezentácie aj vo väzbe na duchovnú kultúru je považovaná už viac ako sto rokov existujúca interpretácia minulosti – múzeum v prírode a nakoniec približne 30 rokov sa rozvíjajúci typ ekomúzea.¹⁴ Ekomúzeá sa začali formovať koncom 80. rokov 20. storočia zásluhou G. H. Riviéra a H. de Varina. Ich podstata spočíva v dokumentovaní vzťahu človeka k životnému prostrediu. Múzeum Le Creusot, prezentujúce pôsobenie priemyslu na kultúrne, hospodárske a sociálne prostredie určitého územia, bolo prvým

¹² ŽALMAN, Jiří. Přežijí rok 2100? In: *Múzeum*, 46, 2000, č. 4, s. 19-21.

¹³ SAS, Jan. Víac emócií do múzea. In: *Múzeum*, 41, 1996, č. 1, s. 14-15.

¹⁴ LANGER, Jiří. Ekomúzeum. In: *Národopisné informácie*, 13, 1993, č. 2, s. 152-154.

svojho druhu.¹⁵ Treba však podotknúť, že v definovaní ekomúzea bádatelia dodnes nezaznamenali jednotné kritériá. Jeho pomerne zjednodušená podstata spočíva v prezentácii skutočnosti, sprevádzanej čiastočnou revitalizáciou v prirodzenom prostredí. Práve revitalizácia je v tomto prípade prostriedkom prezentácie hmotnej i duchovnej podstaty prvkov kultúrneho dedičstva v ich sociokultúrnych väzbách.

Autentické prostredie je tým najprirodzenejším spôsobom objasnenia symbiózy človeka s prostredím, či už prírodným, alebo komplexným životným. Je pre návštevníka nenápadnou, prirodzenou a vzhľadom na možnosť „živého“ vnímania veľmi emotívnou informáciou.

Autenticitu prostredia v múzeách v prírode či v ekomúzeu je však v súčasnosti potrebné vnímať relatívne, vzhľadom na všetky hospodársko-ekonomické či sociokultúrne zmeny, ktoré poznačili toto prostredie v priebehu vývoja.

Záver

Zámerom príspevku bolo vo väzbe na perspektívy kultúrneho dedičstva zdôrazniť nevyhnutnosť vedeckého výskumu v procese uchovania, ochrany a zhodnocovania rovnako jeho hmotných, ako aj duchovných dokladov v pamäťových inštitúciách, ku ktorým patria múzeá. Výskum je profesionálnou platformou, nevyhnutnou pre objektívny prístup k vývoju etnických spoločenstiev vo všetkých súvislostiach z diachrónneho i synchronného hľadiska. Výsledky výskumov umožňujú nielen mapovanie uchovania jednotlivých kultúrno-identifikačných prvkov spoločenstiev, ale aj pochopenie nových foriem a inovácií, ktoré sú výsledkom zmien v spôsobe života a v konečnom dôsledku v myslení jednotlivca ako člena spoločnosti.

V doterajšom vývoji možno zaznamenať aj v medzinárodnom meradle tendencie k miernej prevahe záujmu na oblasť uchovania a ochrany hmotných prvkov kultúrneho dedičstva s výrazným podielom nehnuteľných pamiatok. Potešujúcou je v týchto intenciách skutočnosť, že Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, prijatý na pôde UNESCO v roku 1972, rozšíril svoju pôsobnosť aj o produkty nehmotného kultúrneho dedičstva ako neoddeliteľnej súčasti kultúrnej identity etník (príkladom je i zapísanie slovenskej fujary ako prvku nehmotnej kultúry na Zoznam svetového kultúrneho a prírodného dedičstva). K podobným pozitívnym počínom aj v našej krajine možno radiť vznik Zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva, do ktorého sú po profesionálnom hodnotení a výbere odborníkov každoročne zaznamenané najvýraznejšie hodnoty duchovného života našich predkov. V kontexte komplexného sprostredkovania kultúrneho dedičstva verejnosti za vhodné a citlivé prepojenie jednotlivých prvkov považujeme priblíženie sa k vízií ekomúzeí, ktoré sa ako výsledok intenzívneho hnutia v niektorých krajinách stávajú reálnou skutočnosťou (J. Langer uvádza príklad nórskeho ekomúzea v Totene). Ambíciou týchto múzeí je poskytnúť komplexný obraz stavu kultúrnych prvkov jednotlivých lokálnych, prípadne profesijných spoločenstiev.

¹⁵ LANGER, Jiří. Postavenie múzeí v prírode v cestovnom ruchu. In: *Etnologické rozpravy*, 12, 2005, č. 2, s. 81-86.

Základným predpokladom úspešného a objektívneho uchovania a sprostredkovania kultúrneho dedičstva je však dôsledný výskum, ktorého význam nemožno napriek zložitým podmienkam realizácie v múzeách podceňiť.

The Role of Research in the Process of Preservation and Scientific Exploitation of Cultural Heritage in a Museum

Zdena Krišková
Summary

This paper studies the role and importance of scientific research in the process of obtaining and scientifically assessing cultural heritage in a museum as a memory institution. This research is a part of a complex approach to the phenomenon of documenting a society's development and as such, it must give equal attention to tangible and intangible cultural heritage. This is often difficult to do in practice and the balance shifts heavily towards tangible material culture which affects museums in one of their primary roles, the presentation of cultural heritage. Recently, museums have begun to move from static preservation and protection in fondo to preserving and protecting cultural heritage in situ. One notable example of this development is the so-called ecomuseum which combines the preservation and presentation aspect of museum work with partial revitalization of the affected cultural heritage in its natural environment. In connection to the research object, we give attention to the question of contemporary documentation and particularly to the complexity of its time restriction. This topic takes on particular importance as a part of long-term acquisition activities of museums, including that on the international level. Early 1970s saw the foundation of the SAMDOK movement in Northern Europe which seeks to address this issue on various international fora such as the ICOM meetings.

Použitá literatúra a pramene

- DARULOVÁ, Jolana - KOŠTIALOVÁ, Katarína. *Multikultúrnosť a multietnicita*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu. 2010
- DARULOVÁ, Jolana. Kultúrny turizmus – nedosiahnuteľný cieľ alebo „neobjavené“ hodnoty kultúrneho dedičstva. In: *Etnologické rozpravy*, 12, 2005, č. 2,
- GAŽO, Jozef. Súčasný stav múzeí na Slovensku. In: *Múzeum*, 24, 1979, č. 3-4, s. 92-95.
- HENDL, Jan. *Kvalitatívny výskum : základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005.
- ICOM. *Etický kódex múzeí*. Barcelona : Medzinárodná rada múzeí ICOM, 6. 7. 2001.
- LALKOVIČ, Marcel. Múzeum, dynamický prvok spoločnosti. In: *Múzeum a muzeológia, ich determinanty a perspektívy v kontexte súčasného sveta*. Banská Bystrica : FPV UMB, 2008
- LANGER, Jiří. Ekomúzeum. In: *Národopisné informácie*, 13, 1993, č. 2, s. 152-154.
- LANGER, Jiří. Postavenie múzeí v prírode v cestovnom ruchu. In: *Etnologické rozpravy*, 12, 2005, č. 2, s. 81-86.
- MENSCH, Peter van. Museology and museums. In: *ICOM News*, 41, 1988, s. 5-10.
- SAS, Jan. Viac emócií do múzea. In: *Múzeum*, 41, 1996, č. 1, s. 14-15.

- SLAVKOVSKÝ, Peter. Kultúrne dedičstvo. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I.*
Bratislava : Veda, 1995
- SOUKUP, Václav. *Sociální a kulturní antropologie.* Praha: Slon, 2000
- WAIDACHER, Friedrich. *Príručka všeobecnej muzeológie.* Bratislava : Slovenské národné
múzeum – Národné múzejné centrum, 1999
- ŽALMAN, Jiří. Přežijí rok 2100? In: *Múzeum*, 46, 2000, č. 4, s. 19-21.